

Порушення прав дітей віруючих-християн в УРСР (друга половина XX ст.) . — Православ'я в Україні. — Зб. матеріалів IV Міжнародної наукової конференції. — Київ, 18-19 листопада 2014 року. — с. 940. (с.479-486.).

Оксана Висовень

(Переяслав-Хмельницький)

Порушення прав дітей віруючих-християн в УРСР (друга половина XX ст.)

Стаття присвячена аналізу спеціальної літератури, яка дає змогу комплексно дослідити репресивну політику радянської влади стосовно дітей віруючих-християн України в другій половині XX ст. Спираючись на комплекс джерельної інформації нами встановлено, що радянські владні органи цілеспрямовано порушували права християнських дітей як школі, так і в громадському житті, що суперечило загальній Декларації прав дитини, прийнятої генеральною асамблеєю ООН в 1959 році; У статті використаний метод польових досліджень, який дав змогу встановити багато фактів переслідування християнських дітей, які грубо порушували радянські та міжнародні закони того часу.

Ключові слова: загальна Декларація прав дитини, Євангельські християни баптисти, братство, репресивно-каральні заходи тоталітарної влади, УРСР, Православна церква.

Об'єктивне розкриття проблеми репресивно-каральних заходів радянської влади щодо християнських дітей членів братства ЄХБ та православних віруючих до цього часу не знайшло повного висвітлення в науковій літературі. Окремі факти та події, які пов'язанні з досліджуваною темою відображені в низці праць про історію братства ЄХБ та православних громад в УРСР, а також в розвідках про репресії щодо їх членів.¹ Тому реалізація цього напрямку дослідження наразі є актуальною, і вимагає залучення до аналізу крім спеціальної та самвидавчої літератури, також польових досліджень, що значно збагатить проблему новими

фактами й теоретичними положеннями та дасть змогу повною мірою зреалізувати дослідницькі завдання.

Мета наукової статті полягає в аналізі спеціальної літератури, що дає змогу комплексно дослідити репресивну політику радянської влади стосовно дітей віруючих-християн ЄХБ та православних громад України в другій половині ХХ ст. Відповідно до мети визначено такі завдання: оприлюднення маловідомих та нових фактів порушення прав християнських дітей в школі та в громадському житті; на прикладі джерел, у тому числі і польових досліджень показати незаконні дії влади щодо дітей віруючих ЄХБ та православних; Об'єктом дослідження є репресивна політика влади стосовно дітей віруючих-християн ЄХБ та православних громад України в другій половині ХХ ст. Предметом є факти та події, які пов'язані з порушенням прав християнських дітей в школі та громадському житті. Хронологічні межі дослідження охоплюють період другої половини ХХ ст., коли діти членів братства ЄХБ та православних громад України найбільше зазнавали утисків як з боку репресивно-каральних органів влади, так і в закладах освіти та громадському житті. Географічні межі статті пов'язані з територією УРСР, яка на той час була у складі СРСР. Дослідження виконано з дотриманням принципу історизму, який є надзвичайно важливим для показу суспільно-політичної ситуації та посилення карально-репресивних заходів правлячого режиму, що негативно позначилося не лише на членах конфесії ЄХБ та РПЦ, але й на їхніх сім'ях. Також у дослідженні були застосовані порівняльно-історичний, структурно-системний методи тощо.

Хоча після смерті Й. Сталіна до влади в СРСР прийшли більш помірковані партійні діячі і в країні розпочалися політичні, економічні і культурні реформи (які пізніше стали відомі під терміном «хрущовська відлига»), – внутрішня і зовнішня сутність тоталітарної системи залишилася незмінною. Тому й після проголошення остаточної перемоги соціалізму в країні Рад на «доленосному» ХХІ з'їзді Комуністичної партії Радянського Союзу (КПРС) у 1959 р., і переходу до розгорнутого будівництва комуністичного суспільства, партійно-державне керівництво вирішило розпочати новий етап боротьби з релігією. Так, на початку

1960-х років були зачинені тисячі церков і молитовних будинків. Розпочалася масована антирелігійна пропаганда, яка поєднувалася з наклепами на адресу віруючих. У свою чергу, гостро посилювався тиск з боку Ради у справах релігій і КДБ на керівників релігійних об'єднань, в тому числі і на керівництво Союзу євангельських християн-баптистів та РПЦ. Саме під його впливом Всесоюзна Рада ЄХБ (ВРЄХБ) у 1960 р. прийняла документи, які пізніше стали причиною утворення руху «ініціативників», а саме положення про ВРЄХБ і «Інструкційний лист старшим пресвітерам». Зокрема, в них від імені ВРЄХБ вимагалось не залучати дітей на молитовні зібрання, довести до мінімуму хрещення молоді до 30 років, при цьому новонаверненим встановлювався випробувальний термін не менше 2-3 років, а учнів, студентів і військовослужбовців взагалі охрещуватися заборонялося. Не дозволялося допускати на проповіді членів інших громад тощо.²

Подібна ситуація мала місце і у відносинах радянської влади з Православною церквою. Ось що стверджує дослідник С. Яремчук: «В застійні часи посилювався нагляд влади за діяльністю Церкви. До цього процесу були долучені представники різних державних установ і громадськості. В першу чергу увага приділялася виконанню церковних обрядів, проповідницькій діяльності духовенства та недопущенню у храми молоді. Влада бажала перетворити храми у місця, де б збиралися лише люди похилого віку... В переважній більшості атеїстична робота проводилася лише на папері, і голкові удари з боку апарату уповноваженого Ради у справі релігій не знаходили підтримки серед населення. Головними атеїстами на місцях переважно виступали голови сілрад і директори шкіл. Вони слабо розбирались у питаннях релігійного законодавства, але знали, що партійне керівництво країни веде боротьбу з «релігійними пережитками».³

Схожа тактика застосовувалася комуністичною владою і щодо протестантських громад ЄХБ. Ось що писали очевидці й учасники тих подій: «1961 рік. Братство було піддано тяжким випробуванням. Грубо подавлялася свобода віри. Повна заборона діяльності незареєстрованих громад. По всій країні – масовані арешти, конфіскація будинків, які надавали віруючі для зборів. Сотнями закриваються і зареєстровані громади. За першу половину 1961 року було ліквідовано 300 таких громад. ВРЄХБ вважає, що при таких темпах навішування

замків всі громади будуть зачинені за 2,5-3 роки».⁴ Але не це було найбільшим випробуванням для членів братства ЄХБ та Православної церкви, страхітливим стало те, що під час гонінь жертвами тоталітарної влади ставали їхні діти, яким не лише заборонялося відвідувати церковну службу, але й застосовувалися більш дієві методи перевиховання: виховні бесіди, всілякий моральний тиск, залякування та фізичні покарання. Так, у самвидавчих документах братства ЄХБ 1960–1970-х років наводиться велика кількість фактів кричущого порушення прав дитини в загальноосвітніх школах. Типовими для цього періоду були випадки фізичної розправи над дітьми за не бажання бути у лавах дитячої організації «Піонерія». Так, у 1964 році в місті Житомирі в школі №30 учня 5-ого класу Володю Довбиша у воротах школи побив черговий школи за те, що він прийшов без галстука до школи.⁵

За свідченням очевидця тих подій Валентини Іванівни Левченко (1969 р.н., м. Яготин, Київська обл.) процес її атеїстичного перевиховання в школі проходив в декілька етапів: «Першим з ким я мала виховну бесіду з приводу релігійної приналежності моїх батьків це був завуч з виховної роботи. Головним чином, він запитував мене чи з доброї волі я ходжу до церкви, чи не піддаюся фізичному впливу з боку батьків. Далі процесом атеїстичного перевиховання займався класний керівник (з етичних міркувань я її назву Г.О.). Зрозуміло, що людський фактор тут відігравав особливу роль, адже мій класний керівник був членом КПРС, тому особливо ревно поставився до цього завдання. Уже перед вступом мого класу в піонери розпочалися постійні виховні бесіди про важливість цього кроку в житті радянської дитини. Звичайно, що в день вступу я була відсутня в школі, просто її прогуляла з сестрою (про цей прикрий випадок мої батьки навіть нічого не знали). Після цього для Г.О. моє атеїстичне перевиховання стало справою честі. При всьому класі вона мені подарувала піонерську форму і наділа червоний галстук, що свідчив про приналежність до цієї організації. Кожного ранку вона спеціально приходила на перший урок, щоб пересвідчитися чи ношу я галстук. Ця червона хустинка для мене перетворилася в своєрідний моральний тягар, адже у моїй релігійній свідомості ця річ була уособленням певного язичницького фетишу. Крім морального тиску з боку вчителів, долучалися до

процесу перевиховання і школярі всієї школи, які добре знали, що мої батьки баптисти. Адже одного разу мене і мою старшу сестру Наталію та брата Веніаміна виставили перед всією школою на лінійці, мабуть, з метою навернення на правильний шлях. Звичайно, що з нас сміялася вся школа, після цього випадку ми перетворилися в «білих ворон», на яких просто показували пальцем і так розважалися. Саме тоді, будучи дитиною, я вперше відчула, що таке приниження людської гідності». ⁶

Крім того, до обов'язків класного керівника належало надання дитині з віруючої сім'ї характеристики, де обов'язково вказувалася її релігійна приналежність. Зокрема в характеристиці на ученицю 4-го класу Храпову Надю учитель Шелковська вказує, що в піонери не вступила, оскільки живе в релігійній сім'ї, сама дівчинка відвідує зібрання. Ніяких суспільних обов'язків не виконує. ⁷ Такого роду характеристика не лише порушувала міжнародні правові норми, зокрема прийняту в СРСР Конвенцію прав дитини ООН від 1959 року, а також і радянські закони, де заборонялося вказувати в документах про релігійну приналежність дитини чи громадянина. ⁸ Отже, цей факт став свідченням того, що уже зі шкільної парти дитина в тоталітарному суспільстві піддавалася дискримінації.

У термінових повідомленнях через самвидавчі бюлетні оприлюднювалося багато інформації про знущання над дітьми віруючих і поза школою. Так, у звіті комісії матерів християнок, які займалися дослідженням порушення прав християнських дітей, при Раді родичів в'язнів вказувалося, що 23 серпня 1979 року, в м. Львів були затримані брат-служитель благовістник Ради Церков ЄХБ Ритіков Павло Тимофійович, його син Ритіков Володя і Вельчинська Галя. Це сталося при перевезенні дітей в'язнів і служителів, що знаходяться на нелегальному положенні. Діти відпочивали останнім часом в Закарпатті. Другий раз за час їхнього відпочинку був здійснений на них наліт міліції. Перший – 18 липня діти добу були оточені міліцією, представниками прокуратури. Надивилися і наслухалися всілякої несправедливості, брехні, хитрощів, беззаконня у представників влади. Після ретельного обшуку у них вилучена вся духовна література, магнітофони, плівки. Дітей вивезли з місця відпочинку, нікого не

затримали цього разу. Іншого разу міліція 23 серпня в м. Львові, затримали вищезгаданих осіб, які і зараз знаходяться під вартою. Окрім духовної літератури, магнітофонів, фотоапарата, кінокамери, були вилучені гроші в сумі 2449 рублів, що належать дітям для утримання і відправки додому. Стеження за дітьми були встановлені до самих їх будинків. Рада родичів в'язнів ЄХБ 1 вересня 1979 рік.⁹

Одним з жахливих методів залякування дітей віруючих- християн були виклики на допити в правоохоронні органи без супроводу дорослих. За свідченням Ради родичів в'язнів у 70-х роках ХХ ст. такі випадки значно почастишали. Так, в Раду була подана заява від дружини Рижука Василя Федоровича, у якій вказувалося: «11 квітня 1974 р. моїх дітей викликали в міліцію куди приїжджав слідчий Гагарський, який веде справу їх батька Рижука Василя Федоровича. Наприкінці навчального дня до школи під'їхала міліцейська машина. Місцевий міліціонер з дитячої кімнати запропонувала їхати на машині у відділення міліції. На машині вона не поїхала, пішла пішки. Там її допитував слідчий. Коли мене повідомили, що донька пішла в міліцію, то я пішла туди, а коли прийшла, Галя, якій 13 років була в сльозах, після її допиту викликали доньку Ніну 16 років, а потім сина 18 років Мішу. 11.VI-74 р.¹⁰

Тоталітарна влада не тільки проводила репресивно-каральні заходи щодо дітей віруючих, але позбавляла їх права на повноцінне життя. Адже у 70-х рр. в зв'язку з посиленням репресії щодо віруючих протестанських та православних громад багато її членів опинилися за ґратами в місцях позбавлення волі. З кожним роком список в'язнів совісті тільки збільшувався. Звичайно, що найбільше від цього потерпали багатодітні сім'ї, які без батька-годувальника залишалися без засобів до існування. У самвидавчій літературі зафіксовано чимало витягів з листів жінок та дітей в'язням совісті. Одне з них наводимо дослівно: «Я, Германюк Уляна Сергіївна, проживаю в Ворошиловградської обл. м Лисичанськ-6, вул. МЮДа №22, мати 5-тьох дітей, чоловік перебуває за ґратами за сповідування Живого Бога. Від самої юності я піддаюся гонінням тому, що хочу служити Господу. Коли я вчилася в медичному училищі, мені погрожували виключити з числа учнів, якщо я не відмовлюся від віри в Бога. Потім я вступила до інституту, де при закінченні мені повторили ті ж слова – і диплом я не

отримала. Але все ж незважаючи на всі труднощі, через рік я мала документи про закінчення інституту. І почалася нова хвиля переслідування вже на роботі, де працювала вет. лікарем. За цей час мене двічі звільняли з роботи, не зважаючи навіть на те, що я багатодітна мати. Потім я змінила місце проживання, але й тут мене знову знайшли «турботливі руки». Працювати на новому місці мені довелося тільки один рік. Після всього вищезгаданого, я вирішила забути свою освіту і пішла мити під'їзди, потім працювала кочегаром. Останнім часом працювала сторожем, сподіваючись, що мене звідси не звільнять, але минуло небагато часу, мені й тут не знайшлося місця. Це я коротко повідомила особисто про себе, а мій чоловік Германюк Степан Григорович неодноразово піддавався штрафам по 50 карбованців, був поміщений на 15 діб в КПЗ, а потім засуджений до 4,5 роки ув'язнення в таборах і 3 з них на поселенні. Діти в школі також піддаються глузуванням і отримують занижені оцінки. У цих гоніннях за віру в Бога Господь робить нас самовідданими, безстрашними. Роки знуцання підтверджують про те, що нас позбавляють елементарного права на існування. Прошу Вас, дорогі діти Божі, моліться за нас, щоб ми перенесли все скорботи і позбавлення, залишаючись вірними Господу. 10 / IX-1974 р. Германюк У.С.». ¹¹

Таким чином, спираючись на комплекс джерельної інформації ми прийшли до таких висновків: по-перше, карально-репресивні заходи тоталітарної влади в другій половині XX ст. були спрямовані не лише проти членів братства ЄХБ та РПЦ, але й проти їхніх дітей. Зібрані та проаналізовані факти дають підстави стверджувати, що радянські владні органи цілеспрямовано порушували права християнських дітей в школі та в громадському житті, що суперечило загальній Декларації прав дитини, прийнятої генеральною асамблеєю ООН в 1959 році. По-друге, найбільш ганебним порушенням законодавства стала заборона відвідувати дітям та молоді церкву та молитовні будинки, які супроводжувалися моральним та фізичним тиском, погрозами та викликами до правоохоронних органів для допитів. По-третє, у дослідженні використаний метод польових досліджень, який дав змогу встановити багато фактів переслідування християнських дітей, які грубо порушували міжнародні та радянські закони того часу.

-
- ¹ История евангельских христиан-баптистов в СССР. – М. : ВСЕХБ, 1989. – 624 с.; Решетников Ю., Санников С. Обзор истории евангельско-баптистского Братства в Украине / Ю. Решетников, С. Санников. – Оп.: Одесса, Богомыслие, 2000. – 348 с.; Яремчук С. Православна Церква на Буковині в радянську добу (державно-церковні взаємини) / С. Яремчук. – Чернівці: Рута, 2004. – 352 с.; Слободянюк П.Я. Українська церква: історія руїни і відродження / Слободянюк П.Я. – Хмельницький: Поділля, 2000. – 266 с.; Коцур В.П., Висовень О.І. В ім'я свободи совісті (до питання боротьби радянської тоталітарної систем із релігійним дисиденством). – Переяслав-Хмельницький: ФОП Лукашевич О.М., 2013. – 227 с.
- ² Руденко А.А. Евангельские христиане-баптисты и перестройка СРСР / А.А. Руденко // На пути к свободе совести. – М., 1989. – С. 350-351.
- ³ Яремчук С. Православна Церква на Буковині в радянську добу (державно-церковні взаємини) / С. Яремчук. – Чернівці: Рута, 2004. – С. 247.
- ⁴ Руденко А.А. Евангельские христиане-баптисты и перестройка СРСР / А.А. Руденко // На пути к свободе совести. – М., 1989. – С. 350-351.
- ⁵ Бюллетень № 32 Совета Родственников узников Евангельских христиан-баптистов в СССР. – Москва. – 1976. – С. 59.
- ⁶ Записано 15 квітня 2014 р. від Левченко В.І. 1969 р.н., яка мешкає в м. Яготин Київської області.
- ⁷ Бюллетень № 10 Совета Родственников узников Евангельских христиан-баптистов в СССР. – Москва. – 1972. – С. 49-50.
- ⁸ Бюллетень № 10 Совета Родственников узников Евангельских христиан-баптистов в СССР. – Москва. – 1972. – С. 49-50.
- ⁹ Бюллетень № 32 Совета Родственников узников Евангельских христиан-баптистов в СССР. – Москва. – 1979. – С. 45.
- ¹⁰ Бюллетень № 32 Совета Родственников узников Евангельских христиан-баптистов в СССР. – Москва. – 1974. – С. 55.
- ¹¹ Бюллетень № 35 Совета Родственников узников Евангельских христиан-баптистов в СССР. – Москва. – 1974. – С. 56.